

BETAKROR O‘ZLIK VA SHE’RIYAT

*Baxtiyorova Rayxona
Toshkent viloyati Chirchiq davlat
pedagogika instituti talabasi
Ilmiy rahbar: f.f.n. Xolikova Nodira*

Adabiyot butun bir millatning o‘tmishini, bugununi va kelajagini ko‘rstguvchi ko‘zgu. “Adabiyot, san’at va madaniyat yashasa, millat va xalq, butun insoniyat bezavol yashaydi”. Ana shu ulkan maydonda oz mudat bo‘lsa-da o‘zining bemisl hissasini qo‘shgan shoirlarimizdan biri Usmon Nosir. Ko‘kda uchgan yulduz juda tez so‘nishiga qaramasdan ortidan yorqin nur qoldiradi, bu nur esa insonlar xotirasiga, ongiga muhrlanib estetik zavq bag‘ishlaydi. Usmon Nosir O‘zbekiston osmonida xuddi o‘sha yulduzlar kabi parvoz qildi va asarlarini barchamizning xotiramizga va yuraklarimizga muhrlab ketdi. Usmon Nosir shaxsiyati va she’riyati haqida ko‘lab adiblar o‘zlarining iliq fikrlarini bildirishgan.

O‘zbekiston xalq shoiri Abdulla Oripov Usmon Nosir haqida shunday deydi: “Usmon Nosir deganda biz kimni tushunamiz? U shunday iste’dod egasiki, bamisoli tekkan joyini kuydirguvchi olovdir. Usmon Nosir ulug‘ va abadiy she’riyatning diydasidan oqib ulgurmagani shabnamdir. U hali qahqahaga aylanmay lablarimizda manguga qotib qolgan nim tabassumdir. Uning she’rlari ko‘z kabi tirik, jonli, tutquch bermasdir.

Biz Usmon Nosirni qadrlaymiz. Chunki u she’riyatning tabarruk, muqaddas dargohida anvoyi bir chaman, sira xazon bo‘lmaydigan mo‘jiza bog‘ yaratib ketdi” – Abdulla Oripov bildirgan ushbu ta’rifni dalillash maqsadida shoir tilidan aytilgan ushbu misrani keltiramiz:

*Olovdek lovullab dil yonur,
Baxtliman janglarga yarasam.*

Shoir dastlabki juhlada dilining olovdek lovullab yonishini aytadi, bu Usmon Nosirning naqadar jo‘shqin, bitmas-tuganmas shijoat sohibi ekanining yaqqol dalilidir. Shuning uchun ham Abdulla Oripov Usmon Nosirga “Bamisoli tekkan joyini kuydirguvchi olovdir”, deya ta’rif beradi. Ushbu she’rning ikkinchi misrasida esa Usmon Nosirning yurtiga, xalqiga, jamiyatga, insoniyatga naf’i, foydasi tegadigan bo‘lsa, hattoki janglarga kirishni ham baxt deb sanaydi. Bu ham shoirning yuksak insoniy fazilatlarining yorqin ifodasidir. Fikrimiz davomi sifatida shoirning “Yurak” she’riga, o‘z yuragiga murojaatiga e’tibor qaratamiz:

*Itoat et!
Agar sendan
Vatan rozi emas bo‘lsa,
Yoril, chaqmoqqa aylan sen,
Yoril! Mayli, tamom o‘lsam!*

Bu she’rda Usmon Nosir hamisha erki o‘zida bo‘lgan yuragining jilovini o‘z qo‘liga oladi va itoat etishga undaydi, buning birdan bir sababi mavjud, u ham

bo'lsa vatan rizolidir. Agarda vatan rozi bo'lmasa, yorilib, garchi bu uning o'limiga sabab bo'lsa-da, chaqmoqqa aylanishiga rozi ekanligini ta'kidlaydi. O'ylab ko'rilsa, shoir nega yuragini chaqmoqqa aylanishini xohlaydi, nega yulduzga yoki shamolga emas, aynan chaqmoqqa? Chunki chaqmoq yarq etgan mo'jiza hisoblanadi. Usmon Nosir ham insonlar xotirasida xuddi o'sha chaqmoqdek qolishni istaganligi anglashiladi. Shoirning istagi, shak-shubhasiz, amalga oshganligi esa hammamizga ma'lum.

Usmon Nodir she'riyatimizga shamoldek kirib keldi. Balki bo'runday. U shunday to'polon va to'lqin bilan keldiki, uncha-muncha she'riy uslub va ijodni to's-to's qilib yubordi. U haqida o'zimizda "O'zbekning Lermontovi", Moskva gazetalarida "sharqda Pushkin paydo bo'di" deb yozishadi. Turob To'laning Usmon Nosirga bergan ushbu ta'rifida shoirning ijod olamiga naqadar shijoat va shiddat bilan kirib kelganligi o'z aksini topadi. O'tkir Rashid ta'biri bilan aytganda, "Usmon Nosirning adabiyotda paydo bo'lishi hammaning e'tiborini tortdi. Uning ijod maydoniga kirib kelishi mislsiz kuchi bilan hammani o'ziga jalb qilgan notanish bir pahlavonning maydonga kirib kelishiga o'xshardi. Ha u ijod maydoniga yosh va kichkina jussasi bilan keldi-yu judda katta yuk ko'tardi". Taniqli o'zbek shoirasi Mukarrama Murodova "Men – davrning kichik parchasi" maqolasida Usmon Nosir to'g'risida quyidagi fikrlarni bildiradi: "O'zbek she'riyatining bahor faslida chaqmoqdek yarqirab, "hayot uchun biz go'yo ko'kdan otilgan yulduz" deb erkalagan shoir Usmon Nosirning ijodiy parvozi tariximizning "qanoti kuygan", "umr tepasida musht tuygan" davriga to'g'ri keladi. Shoir "So'zla tarix – chol" she'rida bor haqiqatni "sochlari oqargan... tarix so'ylasin" degan edi.

Darhaqiqat, tarixga ya'ni Usmon Nosir hayoti va ijodiga nazar tashlasak, Usmon Nosir 1912-yil 13-noyabirda Namangan shahrining "Chuqurko'cha" dahasida dunyoga keladi. Otasi Mamatxo'ja u go'dakligidayoq vafot etadi. Usmon Nosir esa haqiqiy otalik mehrini Nosirjon ismli ikkinchi otasidan topadi. Nosir ota Usmon Nosirni o'z bolasidan ham ziyodroq yaxshi ko'rar edi. Bunga dalil sifatida shoirning jiyani Nodira Rashidova o'z maqolasida quyidagilarni aytadi: "Naql qilishlaricha, Usmonning o'gay amakisi Abdurahmon Masodiqov judda qattiqqo'l bo'lib, unga ko'p ozor berarkan. Nosir ota bosmachilarga qarshi kurashib yurgani uchun Qo'qonga ahyon-ahyonda kelardi. Agar Usmon uyda bo'lmasa, uni ko'rgani o'sha kuniyoq internatga borarkan. Mana shunday kunlardan birida Namangandan kelgan Nosir ota Xolambibiga osh damlatib, izvoshga qizlari Rohatxon va Inobatxonlarni o'tqazib, Usmon o'qiyotgan internatga boradi... Shunday qilib, qizlari bilan ko'rgani kelgan Nosir ota Usmonni qorong'u xonada dars qilayotganini ko'rib, yuragi achishadi. Shundan so'ng Usmonning o'qituvchisidan ruxsat so'rab, uni uyiga olib ketmoqchi bo'ladi. Xullas u imkoni boricha ko'nglini ko'tarishga harakat qiladi. Ammo uning akasi Abdurahmon aka Usmonni ko'p koyir edi. Balki o'sha alamlar oqibatida Usmonning quyidagi satrlari yaratilgandir:

*Otam o'ldi, men sarsaon bo'ldim,
Shum yetim, deb so'kdilar meni.
Ajab kunga mubtalo bo'ldim,*

*Ko'chalarga quvdilar meni...
O'sha kun dilimda hayot
(Og'ir g'amni unutib bo'lmas!)
Tur! - dedilar, - tur, yetimcha zot!
Ilojim yo'q, turmasam birpas.*

Ko'p yillar o'tib, Abdurahmon ota 1966-yili 101 yashida vafot etgach, uning yostig'i qatidan ikki dona surat chiqadi. Biri 1943-yil frontda halok bo'lgan o'g'li Alijonniki, biri esa Usmonniki edi..."

Nodira Rashidova quyidagi maqolasida yana shunday ma'lumotlarni keltiradi: "Nosir otaga: "Usmon sizga o'gay o'g'il, undan ariza orqali voz keching. Siz inqilobga ko'p xizmat qilgan odamsiz. Hukumat sizni qo'llab-quvvatlaydi, ish beradi", deb maslahat beruvchilar ko'p bo'di. Lekin Nosir ota o'g'lining nomini sotmadi, uning begunohligiga umrining oxirigacha ishondi. O'g'li bilan, uning halolligi bilan hamisha faxrlandi. Hatto o'sha og'ir yillarda ham Usmonning nomini himoya qildi". Usmon Nosir ana shunday ota qo'lida tarbiyalanadi. O'rta maktabda va Samarqandagi O'zbekiston dorulfununida o'qib yurgan yillaridayoq u shoir Usmon Nosir bo'lib tanildi. 30-yillarda uning she'rlarini kitobxonlar intiqlik bilan kutishadigan bo'lishdi. 20 yoshida unga zamondoshlari "tabiatan shoir", "tug'ma shoir" deb ta'rif berishardi.

Usmon Nosir 18 yoshidan 24 yoshigacha bo'lgan davrda ijod qiladi va shu qisqa vaqt oralig'ida "Quyosh bilan suhbat", "Safarbar satrlar", "Traktorobod", "yurak", "Mehrim" nomli 5 ta she'rlar to'plami, "Norbo'ta" va "Naqshon" nomli 2 ta doston, "Atlas", "Zafar", "So'nggi kun", "Dushman" nomli 4 ta drama yozib qoldiradi. Bundan tashqari Usmon Nosirning matbuot yuzini ko'rmagan ko'plab asarlari yo'qolib ketganligi haqida ma'lumotlar mavjud. Usmon Nosir hayoti og'ir zamonlarga to'g'ri kelgan bo'sa-da, uning she'rlarida hayotidan rozilik, shukronalik yaqqol sezilib turadi. Masalan, "Yoshlik" she'rida:

*Yoshligimning tarozisi beposangi,
Bir pallasi bahor toshi bilan og'ir.
Sevinchim ko'p, shodligim zo'r ... tilim biyron,
Qaysi umr shunday yoshlik ko'rdi axir.*

She'rdan aytilganidek, yoshlik tarozisi kengroq ma'noda tushunilsa, umr tarozisining bir pallasi "bahor toshi" bilan og'ir bo'ladigan bo'lsa, ma'lumki, ikkinchi tomonini unga qilingan nohaqliklar va iztiroblar yuki bosadi. Shoir tarozining ikkinchi tomonini unutib, "Sevinchim ko'p, shodligim zo'r... tilim biyron", deya hayotdan roziligini aytib, shukrona keltiradi va "qaysi umr shunday yoshlik ko'rdi axir", deya o'z fikrini isbotlaydi. Usmon Nosir she'rlari barmoq vaznida yozilgan bo'lib, shoir barcha she'riy san'atlardan mohirona foydalanadi. Usmon Nosirning "Nil va Rim", "Monolog", "Yur, tog'larga chiqaylik", "Yurganmisiz birga oy bilan", "Oydin kechalar...", "Bolalaigim", "Oq yuvib oq tarab..." nomli she'rlari ulkan poetik mo'jiza sanalib, bashariyatni goh kulishga, gohida esa yig'lashga majbur qiladi. Ba'zan iztiroblar olamiga cho'ktirsa, ba'zan o'yga toldirib, o'zi bilan uzoqlarga olib ketadi.

Fikrimiz songida bir qarashda shoirning bashoratidek tuyulgan, “Bog‘im” she‘ridan parcha keltiramiz:

*Bargdek uzilib ketsam,
Unutmas meni bog‘im.
Ishimni hurmat qilur,
Gullardan haykal qurur.
She‘rlarim yangrab qolur,
Ming yillardan keyin ham.
Unutmas meni bog‘im”.*

Darhaqiqat, shoir she‘rida ta‘kidlaganidek, uni hech birimiz unutmadik. Mustaqilligimizdan keyin shoir xotirasini mustahkamlash maqsadida ijodiy uchrashuvlar, xotira kechalari o‘tkazilib kelinmoqda. Nodira Rashidova asari asosida O‘zbek milliy akademik teatrida rejissor Murot Azimov tomonidan “Usmon Nosir” spektakli sahnalashtirildi. Usmon Nosir she‘riyatidagi betakror o‘zlik undagi jozibadoprlilikda va isyonkor ruhda yaqqol namoyon bo‘lgan. Uning she‘rlari xalqimiz qalbida barhayotdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh. M. Xabar.uz elektron sayti.
2. Oripov A. Adabiyot metodi. Qo‘llanma. – T., 2018
3. Usmon Nosir. Sayqal.zn.uz elektron sayti.
4. Usmon Nosir. Kh-davron.uz ekelectron sayti.
5. O‘tkir Rashid. Adabiyot 8- sinflar uchun darslik majmua 2-qism. – T.: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2014. 29-bet.
6. Murodova M. Men – davrning kichik parchasi. ziyouz.uz elektron sayti. Fitna san‘ati (2- kitob, - T.: Fan, 1993)
7. Rashidova N. Men hayotga qaytishim kerak. ziyouz.com elektron sayti // Yoshlik, 1988-yil, 9- son.
8. Usmon Nosir. Adabiyot 5-sinf uchun darslik, 2-qism. – T., 2015
9. Soatova, N. (2020). O‘zbek bolalar adabiyotida folklorning o‘rni va ahami. Soatova, N. (2020). Navoiy idealidagi shoh, yoki komil mamlakat rahbari. *Архив Научных Публикаций JSPI, 1(51)*. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/5027iyati. *Архив Научных Публикаций JSPI, 1(55)*. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/4671
10. Soatova, N. (2020). Sakkokiy g‘azallarida diniy– ma‘rifiy g‘oyalar. *Архив Научных Публикаций JSPI, 1(49)*. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/5024
11. Soatova, N. (2020). “Tarixi anbiyo va hukamo” asarida fuzalolar talqini. *Архив Научных Публикаций JSPI, 1(51)*. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/5025
12. Soatova, N. (2020). Alisher Navoiy ijodida Suqrot timsoli. *Архив Научных Публикаций JSPI, 1(51)*. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/5026
13. Soatova, N. (2020). Alisher Navoiyning “Tarixi anbiyo va hukamo” asari xususida. *Архив Научных Публикаций JSPI, 1(46)*. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/5149
14. Soatova, N. (2020). Sh.Rashidov she‘riyatining o‘ziga xosligi. *Архив Научных Публикаций JSPI, 1(48)*. извлечено от https://science.i-edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/5151/

15. Soatova, N. (2020). "Shinelli yillar" romanida xalq jasoratining ifodalanishi. *Архив Научных Публикаций JSPI, 1(48)*. извлечено от [https://science.i-
edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/5155](https://science.i-
edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/5155)
16. Turova, P. (2020). Abdulla Avloniyning oila muqaddasligi haqidagi qarashlari. *Архив Научных Публикаций JSPI, 1(43)*. извлечено от [https://science.i-
edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/5432](https://science.i-
edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/5432)
17. Turova, P. (2020). Jizzax vohasi Bobur nigohida. *Архив Научных Публикаций JSPI, 1(44)*. извлечено от [https://science.i-
edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/5436](https://science.i-
edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/5436)
18. Turova, P. (2020). Ma'naviyat–ma'rifat kaliti. *Архив Научных Публикаций JSPI, 1(44)*. извлечено от [https://science.i-
edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/5429](https://science.i-
edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/5429)
19. Turova, P. (2020). Abdulla Avloniyning oila muqaddasligi haqidagi qarashlari. *Архив Научных Публикаций JSPI, 1(43)*. извлечено от [https://science.i-
edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/5432](https://science.i-
edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/5432)
20. Turova, P. (2020). Adabiy merosdan bahra olgan yoki ertaklar og'ushida ulg'aygan shoir. *Архив Научных Публикаций JSPI, 1(45)*. извлечено от [https://science.i-
edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/5421](https://science.i-
edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/5421)
21. Эшонкулова, С. (2020). Ан'анавийлик ва ворслик. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
22. Jurayev, M. (2020). Abdulla Qahhor komediyalarida axloqiy muammolarning badiiy talqini. *Архив Научных Публикаций JSPI, 13(1)*. извлечено от [https://science.i-
edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/977](https://science.i-
edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/977)
23. Eshonqulova, S. (2020). "Boburnoma"da ijodkorlar haqida berilgan ma'lumotlarning zamima sifatidagi ahamiyati. *Архив Научных Публикаций JSPI, 1(84)*. извлечено от [https://science.i-
edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/7361](https://science.i-
edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/7361)
24. Eshonqulova, S. (2020). Nodira ijodida Iso-Masih timsoli. *Архив Научных Публикаций JSPI, 1(85)*. извлечено от [https://science.i-
edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/7315](https://science.i-
edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/7315)
25. Eshonqulova, S. (2020). Nodira she'riyatida Xizr obrazining badiiy talqini. *Архив Научных Публикаций JSPI, 1(85)*. извлечено от [https://science.i-
edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/7319](https://science.i-
edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/7319)
26. Eshonqulova, S. (2020). Nodira ijodida Jamshid obrazi tasviri. *Архив Научных Публикаций JSPI, 1(85)*. извлечено от [https://science.i-
edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/7343](https://science.i-
edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/7343)
27. Eshonqulova, S. (2020). Nodira merosida payg'ambar Muhammad (s.a.v.) siymosi. *Архив Научных Публикаций JSPI, 1(85)*. извлечено от [https://science.i-
edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/7317](https://science.i-
edu.uz/index.php/archive_jspi/article/view/7317)
28. Rajabova M. B. Goethe and the East //International scientific-practical conference" XL international conference dedicated to the problems of social sciences"(March 31, 2016) Moscow-2016. – 2016.
29. Rajabova M. B. From the history of the views of the great thinkers of the East on education and upbringing //International scientific and practical conference" Fundamental and applied research: a new word in science", Moscow. – 2014. – С. 125-132.
30. Bakaevna R. M. Artistic interpretation of the mythonyms of angel and devil in the works of A //Navoi. Middle European Scientific Bulletin, ISSN. – С. 2694-9970.